

## Nätverket Svenska Kulturlandskap

# Betesdrift

träff på Bokenäset och Lyrön i Bohuslän – 1–2 oktober 2019

## Minnesanteckningar

### Att nå olika mål med betesdriften

När man sköter långliggande vallar och fasta gräsmarker med bete så kan det finnas ett antal olika mål att sträva efter. Djurens tillväxt och slaktvikter är förstås centralt för att få brukandet att bära sig. Det är i sin tur beroende av saker som markens tillstånd, grässvålens sammansättning och vitalitet, djurens hälsa och välbefinnande, som i sin tur är beroende av näringsvärdet i gräs och örter, av parasittryck och en hel del annat. Att hålla djuren i lagom stora flockar, med en bra sammansättning av djur i olika ålder och med olika lång erfarenhet, är ett exempel på en annan viktig aspekt för att nå framgång.

Under senare delen av 1900-talet blev det vanligt med ett fokus på snabb tillväxt av djuren, baserat på tillgång till foder med högt näringsvärde. Det ledde till uppfödning i stall och på vall, och med mycket stödutfodring, inklusive kraftfoder. Senare tillkom ett fokus på natur- och kulturmiljövården i naturbetesmarker. Det ledde i sin tur till inriktning mot att hålla grässvålen hårt nedbetad under säsongen, följt av flyttning av djuren till andra marker för slutuppfödning. Efterhand har det visat sig att om man håller samma djur i samma fålla hela säsongen, då är det mycket svårt att nå de här olika målen samtidigt.

För att komma vidare och hitta vägar att nå flera olika mål på en gång har olika former av mer avancerad betesdrift utvecklats. Det kan handla om sent betespåsläpp, om så kallad strip-betning, och om att flytta djuren mellan olika fållor under säsongen. Ibland kan det vara givet av naturliga förutsättningar på plats. Ibland kan det handla om idéutveckling utifrån gjorda erfarenheter. Ibland kan det baseras på kunskaper om traditionell markanvändning. Det förindustriella jordbrukets indelning av markerna i olika fållor innebar en ofta ganska komplicerad dynamik i tid och rum. Till exempel släpptes djur i vissa fållor först efter höbärgning eller annan skörd, och fick då beta såväl återväxt som andra ytor som stått orörda i fållan. Det här kunde då skifta olika år, och dessutom skilja sig mellan olika trakter, till exempel två- respektive tresädesbygder. Många gånger har det visat sig att ett rikt biologiskt kulturarv har formats av just den här typen av variation i både tid och rum.



För att lyckas med betesdriften behöver man flytta djuren mellan olika fållor under säsongens gång. Det kräver stängsel. Materialen har växlat med tiden gång: sten, trä och metalltrådar.

## Bjällansås gård på Bokenäset

Hela driften har utvecklats väldigt mycket, sedan Jan Karlsson tog över gården på 1970-talet. Då brukades 12 hektar. Flera olika inriktningar prövades, bland annat grisuppfödning. Sedan 1980-talet är brukandet inriktat på uppfödning av nötkreatur. Gården godkändes för ekologisk produktion 1989. Sedan 2001 har försäljningen till stor del kanaliserats via nätverket Gröna gårdar, som är en slags sammanslutning av ett antal nöttuppfödare, för direktförsäljning till kunder i sydvästra Sverige. Idag brukas 450 hektar, huvudsakligen vall, men även en del naturbetesmarker, fördelade över Bokenäset och Orust. Djurbesättningen omfattar 600 nöt, av ett antal olika raser, i olika kombinationer: aberdeen angus, hereford, wagyu, limousine, charolais, belted galloway, fjällko, med flera. Inga ungdjur lämnas till slakt, alla får bli två år gamla eller äldre.

Hela uppfödningen är baserad på bete och grovfoder. Korna får inget kraftfoder alls. Inköp av insatsmedel begränsas så långt möjligt. Man köper maskiner, bränsle till dem, mineralfoder, ibland avelstjurar och emellanåt halm. Betet är organiserat så att ett stort antal djur släpps in i en fålla, och får beta av allsammans under bara ett par dagar. Det kan handla om djurtätheter på ett par hundra djur på bara något hektar eller två. Ungefär en tredjedel äts upp, en tredjedel trampas ned i marken, och en tredjedel blir kvar. Därefter flyttas de vidare. Sedan får fållan stå orörd, tills gräs och örter har hunnit återhämta sig och växa upp ordentligt. Först då släpps djur på igen. Det hela bygger på en noggrann betesplanering, som visar i vilka fållor alla djur befinner sig, varje dag under säsongen.

Det här bygger på idéer inom ett globalt nätverk för så kallad "holistic management" och "regenerative farming". En grundtanke är att man som brukare lämnar markerna efter sig i ett bättre och mer vitalt skick än när man tog vid. När det gäller just betesdrift strävar man mot att efterlikna en naturlig dynamik, där vilda betande djur rör sig i ganska täta flockar, under trycket av rovdjur. Det blir då så att de betar intensivt där de befinner sig, men hela tiden förflyttar sig vidare i landskapet, och på så vis ges markväxtligheten och jordarna möjlighet att återhämta sig mellan varven. Det leder till att ekosystemets vitalitet och förmåga till fotosyntes och tillväxt ökar, markens kolinnehåll och mullhalt blir högre, den vattenhållande förmågan ökar, mikroliv i jord och förna ökar, och så vidare. Det här kan man alltså efterlikna genom att hela tiden flytta djuren i stora flockar, mellan olika fållor. Jämfört med en betesdrift där gräset påverkas av betesdjuren varje dag hela säsongen, kan utbytet öka två- till trefalt.

En särskild fråga är hur parasitproblem kan hanteras. I viss mån begränsas de tack vare att djuren inte betar ned växtligheten så hårt, utan det finns ett lager med förna med mera kvar.

En annan intressant fråga är om det är möjligt att med den här inriktningen även gynna natur- och kulturmiljövärden i naturbetesmark. Kan man lägga in en viss betespåverkan i vissa fållor, inom ramen för hela driften, där målet är just detta? Erfarenheterna från Bjällansås tycks visa att i vanliga åkermarker med långliggande vallar så gynnas en viss rikedom av örter och insekter. Om det dessutom är möjligt att gynna även mer känsliga arter, som normalt är knutna till naturbetesmarker med höga värden, vore intressant att studera vidare.



Påtagligt frodig återväxt i vallarna – utan insatsmedel.



I fuktiga marker har vecketåg varit en svår nöt att knäcka. Men med den anpassade betesdriften har det lyckats, och även dessa marker ger nu rikligt med bete.

## Lyröns entreprenad



Betespräglad Ljung – en ovanlig syn i dagens landskap.



I avsnitt med lite bättre jordar kan man ofta se spåren av tidigare små åkrar.

På Lyrön utanför Orust driver Anne och Bengt Hermansson sedan länge en verksamhet där gården står i centrum, men där också andra verksamheter än själva jordbruket ingår. Det handlar om besöksnäring, entreprenad, förädling och försäljning, med mera. Förutsättningarna är speciella ute i den bohuslänska skärgården. Av omkring 100 hektar är ungefär 80 hektar så kallad mosaikmark, alltså en mängd mindre ytor med grässvål, insprängda lite överallt mellan havet och klipporna. Den övriga arealen är åkermark och annan betesmark. Dessa marker föder 8 hästar, tre nöt, 60 tackor och 13 getter, med föryngring. Hela driften är EU-ekologisk. Det är alltså naturbetesmarkerna som är den huvudsakliga fodertillgången. Ingen tillskottsutfodring ges. Vinterfodret odlar man själv. Därtill kommer vinterbete, framför allt för hästarna. Deras bete uppe på bergknallarna formar ljuven, så att den hålls späd och inte förväxer. Just så har stora delar av Bohuslän sett ut under långa tider. Att få se det i drift idag är något alldeles speciellt.

Hela betesdriften är upplagd utefter förutsättningarna i skärgården. Djuren kan gå i en viss fälla eller på en viss ö i två-tre veckor, kanske en månad, innan de flyttas vidare. Sedan får markväxtligheten tillfälle att återhämta sig. Djurslagen blandas, både i tid och rum. Det ger positiva effekter på betesutnyttjande, parasittryck, med mera. Getterna hålls i stort sett enbart ute på öarna, bland annat eftersom de är så svåra att stängsla in. Fodertillgången i de olika mosaikmarkerna, och inte minst på öarna, varierar förstås med årsmån. Det gäller att djuren släpps när fodret håller rätt kvalitet, och tas därifrån när det är slut. Allt det här varierar stort mellan torra och fuktiga år. En viktig faktor är tillgången till färskvatten på öar och andra platser. En annan är parasittrycket, något som hela tiden måste tas hänsyn till, och planeras utifrån. Ytterligare en faktor som påverkar betesdriften är att det är så många båt- och sommargäster i trakten. Några av dem har starka synpunkter, och det kan behöva hanteras även det. Allt det här gör att det är helt nödvändigt att vara rejält flexibel, kunna lägga om planeringen under gång, och vara beredd att rycka ut och flytta djur med kort varsel.

Att lyckas med hela denna hantering, under dagens moderna villkor och samtidigt baserat på markerna och den traditionella markanvändningen, är inget man lär sig i en handvändning. Lyckligtvis finns gott hopp om att all kunskap som har byggts upp kan föras över till Annes och Bengts son och sonhustru: nästa generation av brukare ute på Lyrön.



Gamla ekar, dungar av yngre träd och buskar, ljung, gräs, mossa, klippor och hav – om vartannat, i en stor mosaik.